TA’LIM-TARBIYANING SAMARALI MODELLARI VA ULARNI SHAKLLANTIRISH MEXANIZMLARI

A.J.Kamalov
Qori Niyoziy nomidagi TPMI mustaqil izlanuvchisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.20002525

Annotatsiya. *Mazkur maqolada ta’lim-tarbiya jarayonining samaradorligini ta’minlovchi modellarning nazariy asoslari, ularning turlari hamda shakllantirish mexanizmlari tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida ta’lim-tarbiya tizimini takomillashtirish yo‘llari ilmiy jihatdan asoslab beriladi.*

Kalit so‘zlar: *ta’lim modeli, tarbiya, kompetensiya, pedagogik texnologiya, innovatsiya, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv.*

Bugungi globallashuv va tezkor texnologik o‘zgarishlar davrida ta’limtarbiyaning mazmuni, shakli va metodlarini yangicha yondashuv asosida tashkil etish zarurati tobora ortib bormoqda. XXI asr — bu axborot, innovatsiya va intellektual raqobat asri bo‘lib, inson kapitali, yaratuvchanlik hamda ijtimoiy mas’uliyat darajasi har bir jamiyatning raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy omilga aylangan. Shu bois ta’lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, uning samaradorligini oshirish, milliy qadriyatlar va ilg‘or xalqaro tajribalarni uyg‘unlashtirgan samarali modellarning joriy etilishi dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biridir. Ta’lim tizimining samaradorligi, avvalo, insonning har tomonlama kamol topishi, uning mustaqil fikrlashi, ijtimoiy faolligi va ma’naviy barkamolligiga qanchalik ta’sir ko‘rsatishi bilan belgilanadi. Shu nuqtayi nazardan, ta’lim-tarbiyaning zamonaviy modellari insonparvarlik, shaxsga yo‘naltirilganlik, kompetensiyaviy yondashuv va ijodkorlik tamoyillariga asoslanmoqda.

Tarbiya modeli – bu shaxsni shakllantirishga yo‘naltirilgan aniq g‘oyaviy, maqsadli, metodik tizimdir. Sharq xalqlarida shakllangan tarbiya modellari quyidagi ijtimoiy-didaktik xususiyatlarga ega:

Ma’naviyat va axloq uyg‘unligi – Tarbiyaning markazida inson qalbini poklash va komillikka yetkazish turadi.

Oila va jamiyat birligi – Tarbiya faqat maktabda emas, balki oilada va jamiyatda olib borilishi lozim.

Shaxsga yo‘naltirilganlik – Har bir inson noyob va uning rivojlanishiga individual yondashuv zarur.

Axloqiy ideallar orqali namuna ko‘rsatish – O‘tmishdagi allomalar, payg‘ambarlar, buyuk shaxslar hayoti orqali tarbiya. Bu jihatlar didaktik nuqtayi nazardan ham muhim bo‘lib, ta’lim mazmunining boyishi, metodlarning takomillashuvi, o‘quvchilarning mustaqil tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tarbiya nazariyasi o‘qitishning mohiyati, tamoyillari, harakatlantiruvchi kuchlari va asosiy tarkibiy qismlarini o‘z ichiga oladi, shu bilan birga ta’lim va tarbiyani rivojlanish tizimlari doirasidagi turli tushunchalarni ko‘rib chiqadi. Zamonaviy pedagogika tarbiyaning ko‘plab nazariyalari va konsepsiyalarini o‘zida mujassam etgan bo‘lib, ular olimlar va tadqiqotchilarning shaxsni shakllantirishda, bolalarni tarbiyalash va rivojlantirishda o‘qituvchining roliga oid qarashlari asosida farqlanadi.

Ta’lim-tarbiya modeli — bu o‘quv jarayonini tashkil etish, boshqarish va natijalarni baholashga qaratilgan tizimli yondashuvdir. Modellar o‘quvchilarning ehtiyojlari, jamiyat talablari va pedagogik maqsadlarga asoslanadi.

Asosiy modellarga quyidagilar kiradi:

Raqamli ta’lim modeli - Axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan ushbu model masofaviy ta’lim, elektron resurslar va sun’iy intellektdan foydalanishni o‘z ichiga oladi. Bu esa ta’lim jarayonining moslashuvchanligini oshiradi.

Innovatsion model - Bu modelda o‘quv jarayoniga interfaol metodlar, muammoli ta’lim, loyihaviy faoliyat kabi usullar joriy etiladi. Natijada o‘quvchilarning faolligi, tanqidiy fikrlashi va ijodiy yondashuvi rivojlanadi.

Kompetensiyaviy yondashuv modeli - Kompetensiyaviy yondashuv ta’lim natijasini faqat bilim bilan emas, balki amaliy faoliyatga tayyorgarlik darajasi bilan baholaydi. Ushbu modelda o‘quvchi egallagan bilimlarini real hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olish qobiliyatiga ega bo‘lishi zarur.

Shaxsga yo‘naltirilgan model - Mazkur model o‘quvchining individual xususiyatlari, ehtiyojlari va qobiliyatlarini hisobga olishga asoslanadi. Unga ko‘ra, ta’lim jarayoni differensiallashgan va individuallashtirilgan tarzda tashkil etiladi.

Ta’lim-tarbiya modellari samaradorligini oshirish yo‘llariga quyidagilar kiradi: Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish; O‘qituvchilarning malakasini oshirish; Individual yondashuvni kuchaytirish; Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish; O‘quv jarayonida motivatsiyani oshirish

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy ta’lim tizimida an’anaviy yondashuvlar asta-sekin o‘z o‘rnini innovatsion modellarga bo‘shatmoqda. Ayniqsa, kompetensiyaviy va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar samaradorligi yuqori ekanligi ilmiy tadqiqotlarda isbotlangan. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarni integratsiyalash ta’lim sifatini sezilarli darajada oshiradi.

Xulosa. Ta’lim-tarbiya modellari pedagogik jarayonning samaradorligini ta’minlovchi muhim omil hisoblanadi. Zamonaviy yondashuvlar asosida ishlab chiqilgan va amaliyotga joriy etilgan modellargina yuqori natijadorlikni ta’minlay oladi. Shuning uchun ta’lim tizimini rivojlantirishda ilmiy asoslangan, innovatsion va integrativ modellardan foydalanish zarur.

Adabiyotlar ro‘yhati

1. Hasanboev, J., & Yo‘ldoshev, J. (2020). Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Fan va texnologiya. 356 b.
2. Nishonov, A. (2019). Ta’lim jarayonida innovatsion yondashuvlar. Toshkent: TDPU nashriyoti. 174 b.
3. European Commission. (2020). Key competences for lifelong learning. Brussels: Publications Office of the European Union. 104 p.
4. Z.B.Jalilov. Sharq mutafakkirlari merosini o‘rganishning didaktik metodlari. Zamonaviy ta’lim jurnali. 2017-yil, 5-son.
5. R.Jo‘rayev, Ta’lim va tarbiya metodikasida innovatsion yondashuvlar. Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.